

Belâgat konusunda eser veren müellifler, icâzı genellikle yukarıda anlatıldığı gibi iki bölüme ayırarak incelerken Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, konuyu hazıfıle yapılan ve hafızsız icâz olmak üzere iki temel kategoriye, hafızsız yapılan icâzı da "icâz-ı kısar" ve "icâz-ı takdîr" şeklinde iki kısma ayırmıştır. İcâz-ı takdîr, lafız ve mânânın uzunluk-kısalık açısından birbirine denk olmasıyla birlikte muhatabın takdirine göre ibareden zengin anlamların çıkarılmasıdır. Bu tür icâzın en belirgin alâmeti tek bir kelimenin bile ibareden eksiltilememesidir. Bedreddin İbn Mâlik'in "icâz-ü't-tazyîk" adını verdiği bu türe, "فمن جاءه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف" (Kime rabbinden bir öğüt gelir de -ribâdan- vazgeçerse geçmişi kendisinedir, el-Bakara 2/275) âyeti örnek gösterilmiştir. Bu âyetteki "فله ما سلف" (geçmişi kendisinedir) cümlesi "hataları affedilmiştir" anlamındadır. Abese sûresinin 17 ile 23. âyetleri de türe örnek verilmiştir. Bu âyetlerde kelimeler birbiriyle öyle irtibatlıdır ki tek bir sözün dahi eksiltilmesi mümkün değildir. Bir hadisinde (Buhârî, "Cihâd", 122; Müslim, "Mesâcid", 5) kendisine özlü söz söyleme (cevâmîu'l-kelim) hasletinin verildiğini söyleyen Hz. Peygamber'in "الحلال بين والحرام بين وبينهما شبهات" (Helâl bellidir, haram bellidir. Bunların arasındakiler ise müteşâbihattır) hadisi bu türe verilen diğer bir örnektir. Resûl-i Ekrem'in birçok hadisinde bu icâz türü görülmektedir. Ali el-Kârî, bunlardan kırkını *Erba'ûne hadîş min cevâmî'i'l-kelim* adlı eserinde toplamıştır. Türkçe'deki, "Elçiye zeval yoktur" sözü de bu türe örnek olarak gösterilebilir. Diğer bir hafızsız icâz çeşidi, ibaredeki kelimelerin zengin mânalar ihtiva ettiği "icâz-ü'l-câmî" adı verilen nevidir. İbn Âlî "يأمر بالعدل وإحسان وإيتاء ذي القربى" (Muhakkak Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder, en-Nahl 16/90) âyeti bu tür icâza örnek gösterilir.

İcâz her ne kadar söze değer katan bir özellikse de bu konuda belirleyici ölçü onun yerinde ve durumun gereğine göre yapılmış olmasıdır. Bu sebeple icâz her durum ve zamanda makbul değildir. İbn Kuteybe, "Eğer durum böyle olmasaydı Kur'an'da itnâb bulunmaz, sadece icâza yer verilirdi" diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.

Başlangıcından itibaren Türkçe belâgat kitaplarında icâz bahsi Arapça belâgat eserlerindeki çerçeveye içinde ele alınmıştır. Recâizâde Mahmud Ekrem ise *Ta'lim-i Edebiyyât*'ta farklı bir yol takip ederek icâzı "münakkahiyet" konusu içinde incelemiş ve sadece icâz-ı kısar üzerinde dur-

muştur. Ona göre icâz en çok fikhî veya kanunla ilgili hükümlere, atasözlerine ve hikmetli sözlere yakışır. Gerçekten de Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin "kavâid-i külliyye"si bütünüyle icâz-ı kısar nevindedir. Bunun dışında divan şiirinde sıkça görülen mazmunlu ve telmihli söyleyişler de icâzın bu türüne girer. Meselâ, "Âhiri ömrün ecel-durur bu mülkün sonu azl / Hızır ömrüyle Sikender mülkü senin oldu tut" (İbn Kemal) beytindeki ikinci mısra, bir telmih vasıtasıyla çok az kelimeye uzun bir hikâyeyi sığdırmaktadır.

İcâzın her çeşidinde belâgat bulunmakla birlikte bunların en değerlisi ve makbulü icâz-ı kısardır. "Veciz söz" nitelemesi daha ziyade icâz-ı kısar için kullanılır. İcâz, belâgat ilminde lafız-mâna ilişkisinin ele alındığı itilâf ve haşiv bahislerinin yanı sıra sanatî ifade yolları olan mecaz, istiare ve kinaye ile de yakından ilgilidir. Süleyman b. Abdülazîz el-Mensûr *el-İcâz fi'l-belâgati'l-'Arabiyye: Dirâse tahliyye ve fenniyye* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1409, Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye).

BİBLİYOGRAFYA :

- et-Ta'rîfât, "İcâz" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1473; Buhârî, "Cihâd", 122; Müslim, "Mesâcid", 5; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Sınâ'ateyn*, İstanbul 1319, s. 130-141; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-'icâz* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî - Muhammed Berekât), Amman 1985, s. 171-177; Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meşelû's-sâîr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1411/1990, II, 68-118; Hatîb el-Kazvîni, *Telhişü'l-Miftâh*, İstanbul 1275, s. 28; Bâbertî, *Şerhu't-Telhiş*, Trabulus 1983, s. 426; Süyûtî, *el-İtkan fi ulûmü'l-Kur'an: Kur'an ilimleri Ansiklopedisi* (trc. Sâkîp Yıldız - Hüseyin Avnî Çelik), İstanbul 1987, s. 145; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'alâ Muhtaşari'l-me'ânî*, İstanbul 1309, II, 131; Diyarbekirli Said Paşa, *Mizânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 257; Muallim Nâci, *Edebiyat Terimleri: Istilâhâtı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 1996, s. 46; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1305, s. 163; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 212; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 116; Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübâr: el-Kur'ân*, Kahire, ts. (Darü'l-fikri'l-Arabî), s. 305-327; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-'Arabiyye*, Riyad 1402/1982, s. 903; M. Abdülganî el-Masrî, *Nażariyyetü'l-Câhiz fi'l-belâga*, Amman 1983, s. 110-126; Abdülfettâh Besyûnî, *İlmü'l-me'ânî*, Kahire 1408/1988, s. 233-251; a.mlf., *Min belâgati'n-naẓmü'l-Kur'ânî*, Kahire 1413/1992, s. 274-287; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 112; Abdülfettâh Lâşin, *Belâgatü'l-Kur'ân fi âşâri'l-Kâfi 'Abdilcebbâr*, Kahire 1978, s. 169-219; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muşâlahâtü'l-belâgiyye ve tetâvürüh*, Beyrut 1996, I, 202-203.

M. A. YEKTA SARAÇ

İCÂZE

(bk. RİKÂ').

İCÂZE

(الإجازة)

İslâm'dan önce hac esnasında hacıların Arafat, Müzdelife ve Mina'dan belli bir düzene göre ayrılmasını sağlamak için ihdas edilen, bazan ifâza ile aynı anlamda kullanılan bir görev ve yetki (bk. İFÂZA).

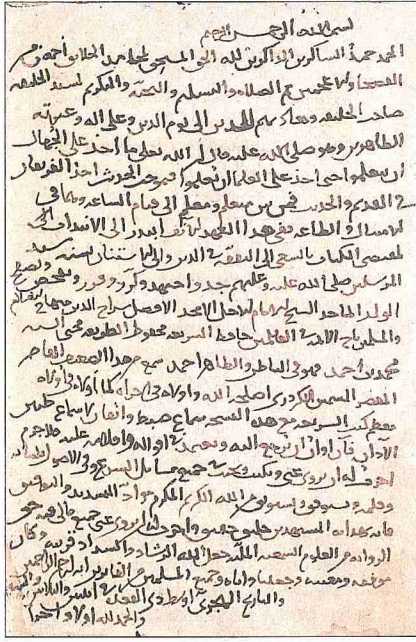
İCÂZET

(الإجازة)

İslâmî eğitim ve öğretimde akademik diplomaları, sanat ve meslekte yeterlilik için gerekli izin ve onayı ifade eden terim.

Sözlükte "su akıtmak; helâl kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak" gibi mânalara gelen *cevz* kökünden türeyen icâzet, İbn Fâris'e göre "su akıtmak" şeklindeki anlamından hareketle "bir âlimin ilmini talebesine aktarması" mânasından terimleşmiştir. İlk defa kullanıldığı hadis alanında icâzet "hadis rivayetine sözlü veya yazılı izin vermek, rivayet hakkını devretmek" demektir. Hatîb el-Bağdâdî'ye göre de icâzet verenin, bir hadis veya haberi rivayet etmeyi öğrenciye mubah (helâl) kılmasıdır. Diğer alanlarda verilen icâzetleri hadis icâzetlerinden ayırmak için "icâzetü'l-iftâ (fetvâ), icâzetü'l-fıkh, icâzetü't-tedris, icâzetü't-tıb, icâzetü'l-ferâiz, icâzetü'l-hisâb, icâzetü'l-hat, icâzetü't-tarîk" gibi terkipler oluşturulmuş, Osmanlılar'da ve Doğu İslâm ülkelerinde, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbabından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstatlarının verdiği yazılı belgeye *icâzetnâme* denilmiştir.

İcâzet verme geleneğinin milâdî VI. yüzyılda, hicretten altmış dört sene önce başlamış olduğu kaydedilmişse de (Rifat Bey, sy. 35-36 [1311], s. 770) bu bilginin bir dayanağı bulunamamıştır. Bilindiği kadarıyla ilk defa Rebî' b. Süleyman el-Murâdî, hocası İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinden üç cüzülük bir nüshanın istinsahına Zilkade 265 (Temmuz 879) tarihinde icâzet vermiş ve bunu kendi eliyle yazmıştır (*er-Risâle*, neşredenin girişi, s. 17). Bu örnekte görüldüğü gibi kitabın istinsahına verilen icâzet rivayeti için de geçerlidir. Kapsamı ve üslûbu bakımından bir eğitim ve öğretim düzeni içinde edinilen

Semsüleimme el-Kerderî'nin verdiği bir iftâ icâzeti (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhîm Paşa, nr. 434, vr. 349^b)

bilgileri, rivayetleri veya bunların yazılı kayıtlarını nakletme yetkisi veren belgenin (akademik icâzet) ilk örneği, III. (IX.) yüzyıl sonlarına doğru Kadî İsmâil b. İshak el-Cehdamî tarafından Hanevî kadılarından İbnü'l-Bühül için yazılmıştır (metni için bk. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 487-488). İcâzet verenin vasıtasız rivayet hakkına sahip olduğu iki kitapla kendisinin dört eserinin rivayetlerine izin verdiği bu icâzet, Âgâ Büzürg-i Tahrânî ve Ahmed Şelebî'nin en eski icâzet kabul ettikleri, Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer el-Himyerî'nin Ebû Âmir Saîd b. Amr'a *Kurbû'l-İsnâd* adlı kitabın rivayeti için Safer 304'te (Ağustos 916) verdiği icâzetten (*ez-Zerî'a*, XVII, 67-68; *Târîhu't-terbiyeti'l-İslâmiyye*, s. 263-264) daha eski ve daha sistemlidir. İmâmiyye'de Selîm b. Ebû Hayye'nin, İmam Ca'fer es-Sâdık'ın kendisine hadis rivayet etme izni verdiği dair rivayeti icâzet konusunda en eski senedlerden biri olarak kabul edilir. Sonraki bir döneme ait olmakla birlikte icâzete dair daha açık bir örnek, Ahmed b. Muhammed b. İsâ'nın Kûfe'de Hasan b. Ali el-Veşşâ'dan Alâ b. Rezin ve Ebân b. Osman el-Ahmer'in kitaplarını rivayet etmek için aldığı icâzettir (*DMBİ*, VI, 597). Önceleri "öğretimsiz verilen izin ve izin belgesi" anlamında kullanılan icâzet terimi, med-

reselerin kuruluşundan sonra "belli bir öğretim disiplini içinde bilgi ve rivayet nakletme yetkisi tanıyan belge" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Hadis, siyer ve megâzî kitaplarına verilen icâzet örneği, zamanla diğer ilim dallarındaki kitaplara da müellifleri veya râvileri tarafından uygulanmıştır. Öğrenci edebiyatı, tarih, fıkıh, tefsir, ferâiz ve riyâzî ilimlerde müderrisin bir telifini, emâlisini, şerhini veya rivayet ettiği bir kitabı ondan dinleyince yahut ona okuyunca kendisinin bu derslerden yararlandığını belgelemek üzere müderris tarafından kitabın ilk veya son sayfasına icâzet yazılıyordu. Bazan icâzet, müderrisin güvendiği bir kişi veya öğrencinin bizzat kendisi tarafından kaleme alınıyor, kitabın yazarı veya müderris tarafından da onaylanıyordu. Bunun yanında öğretimsiz umumi ve fahri icâzetler vermeyi devam ettirenler de olmuştur.

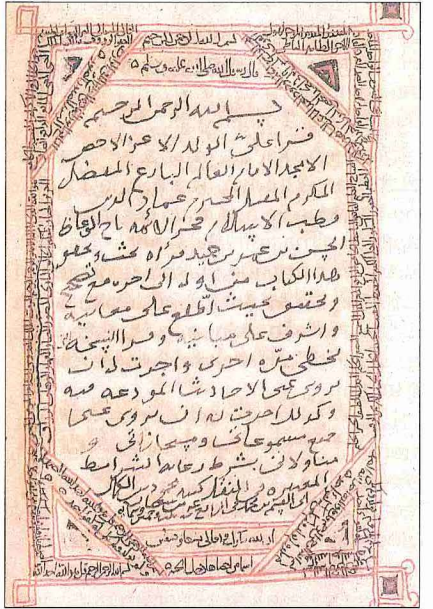
Kullanıldıkları alana ve konularına göre icâzetlerin başlıcaları şunlardır: İlmi icâzet. Kapsamına göre hususi ve umumi olmak üzere ikiye ayrılır. Belli bir ilmin veya bir kitabın tahsilini tamamlayanlara verilen icâzete hususi icâzet denir. Hadis icâzeti, ferâiz icâzeti, *Şaḥîh-i Buḥârî* icâzeti, şemâil-i şerif icâzeti gibi. Bütün ilimlerin bir âlimden veya medreseden tahsilini tamamlayanlara verilen icâzet ise umumi icâzettir.

Hadis İcâzeti. II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren müslümanların ilimleri sistemleştirme gayretleri esnasında (Müslim, "Muḳaddime", 5 [I, 14-29]; Ket-tânî, s. 3-10) hadis öğrenme ve nakletme başlangıçtan beri uygulanan semâ ve kıraat usulleri yanında icâzet yolu da benimsenmiştir. İbn Hayr el-İşbîlî'nin "icâzetli münâvele"yi üçüncü, icâzeti dördüncü sırada sayması (*Fehrese*, s. 12-14) öteki usulcülerin görüşüne aykırı değildir; çünkü icâzetle münâvelenin birleşmesi bu yönetime bir üstünlük kazandırmaktadır (Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 450-468; ayrıca bk. MÜNÂVELE). Semâ ve kıraat yoluyla hadis öğrenimi ve rivayetinde hocaların veya talebenin dalgınlık, unutma ve uyuklama gibi sebeplerle hata etme ihtimali bulunduğu, bu yüzden semâ ve kıraat yollarının da icâzete muhtaç olduğu kabul edilmektedir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvî*, II, 191; Kâdî İyâz, s. 92). Nitekim Hatîb el-Bağdâdî, hadis öğrencisinin semâdan sonra icâzet istemesinin gerekli olduğunu belirtmiştir (*el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvî*, II, 198). İlk muhaddisler, hadis öğrenimini kolaylaştırmak ve

hadis kültürünün yayılmasına hizmet etmek amacıyla icâzet verme ve alma yolunu benimseyip bilgilerini zenginleştirmeye gayret etmişlerdir. Şu'be b. Haccâc, İbrâhîm el-Harbî, Ebû Nasr es-Siczî ve Ebû's-Şeyh gibi muhaddisler, Kâdî Hüseyin b. Ahmed, Mâveridî, Ebû Bekir Muhammed b. Sâbit el-Hucendî, Ebû Tâhir ed-Debbâs ve İbn Hazm gibi fakihler icâzetle hadis rivayetine karşı çıkmışlarsa da âlimlerin büyük çoğunluğu muhtelif icâzet türlerini câiz görüp uygulamışlardır. Hatîb el-Bağdâdî, Hz. Peygamber'in bazı devlet başkanlarına ve valilere mektup göndermesini, Berâe sûsesini yazdırarak önce Hz. Ebû Bekir, ardından Hz. Ali vasiyetiyle Mekke'ye ulaştırmasını, bir grup askerle birlikte Nahle mevkiine sevkettiği Abdullah b. Caḥş'a mektup vermesini vb. hususları kaydederek bir hükümdar tesbit edilişinde ve uygulanmasında icâzetin de semâ gibi geçerli olduğunu belirtmekte, Hasan-ı Basrî'den İbn Huzeyme'ye kadar önde gelen kırk beş muhaddisin icâzeti kabul ettiğini, bunlardan çoğunun talebelerinin yazdıklarını tashih ettikten sonra rivayet etmelerine icâzet verdiğini söylemektedir (*el-Kifâye*, s. 447-450, 454-464).

Bir icâzette dört unsur aranmakta olup bunlar icâzeti veren hoca (müciz), icâzet

Hâfiz Tâceddin Mahmûd b. Kemal es-Sâvî'nin İmâd el-Vâiz'e *el-Envârü'l-lûma' fi'l-cem'i beyne's-şihahi's-seb'a* adlı eserinden dolayı verdiği hadis icâzeti (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 373, vr. 2^b)

Saraybosnalı Sîpâhîzâde Hasan Hüsnü'nün 16 Şâban 1303 (20 Mayıs 1886) tarihli umumi ilmi icâzeti (Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Ktp., nr. 2862)

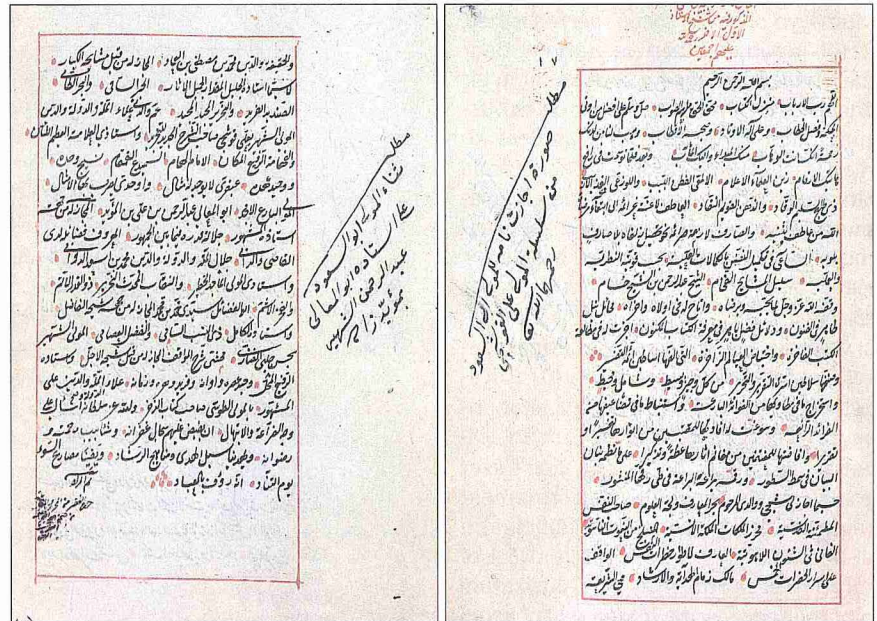
isteyen (müstecîz) veya kendisine icâzet verilen (mücâzûn leh) öğrenci, icâzete konu olan ve rivayetlerine izin verilen hadis, sahife veya kitap (mücâzûn bih), örfte rivayet, tahdîs, tahammül, ahz ve tahsile izin ve onay ifade eden bir ihbârın sözlü veya yazılı ifadesidir (Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 467). İcâzetin sıhhati için de dört şart aranmaktadır. a) Öğrencinin kendi nüshasını icâzet verenin nüshası (asıl) ile dikkatli bir şekilde karşılaştırması; b) İcâzet veren hocanın dindar, rivayetlerine güvenilen, icâzete konu olan hadisleri veya kitabı iyi bilen ve ilmiyle tanınan bir kimse olması; c) İcâzet isteyen ilim ehli olması; d) Yazılı olarak verilen icâzetin sözle de ifade edilmesi. İmam Mâlik bu şartlardan ilk üçünü özellikle arar. Verilen icâzetin geçerli sayılması için talebe tarafından kabul edilip edilmemesi anılamamakta, hocanın verdiği icâzetten dönmesi de icâzete zarar vermemektedir (Ömer b. Raslân el-Bulkînî, s. 269-270; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 466-467).

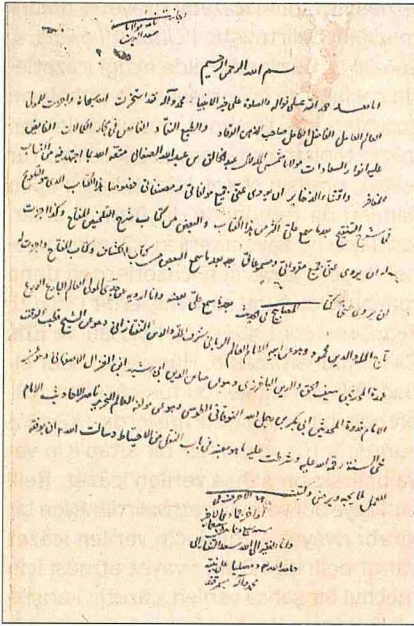
Hadis rivayetinde icâzet türlerini Kâdî İyâz beş, Hatîb el-Bağdâdî altı, İbnü's-Salâh ile onu takip eden Nevevî ve diğer hadis usulcileri yedi, Zeynüddin el-İrâkî dokuz olarak belirlemiş olup İrâkî'nin tasnifi

şöyledir: 1. Muayyen icâzet. Hocanın, talebesine veya başka birine, rivayetlerinin yazılı olduğu belli bir kitabı yahut fihristinde tanıtılmış kitapları rivayet etmesi için izin vermesidir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu "münâvelesiz icâzet" de denen bu tür icâzeti kabul etmektedir. Meselâ İmam Şâfiî, kendisinden kitaplarını okumak isteyen Kerâbîsî'ye eserlerini istinsah etmesini söylemiş ve onları rivayet etmesine icâzet verdiğini belirtmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 464). 2. Mücâzûn bihi belirsiz olan icâzet. İcâzet veren âlimin belli bir kişiye icâzete konu olan rivayetleri veya kitabı belirtmeden, "Mesmûâtımı veya merviyâtımı rivayet etmene icâzet verdim" demesidir (Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 451). Aksine görüşler bulunmakla birlikte âlimlerin çoğu bu tür icâzeti de geçerli saymıştır. 3. Umumi icâzet. İcâzete konu olan hadisler veya kitaplar rivayetlerine izin verilen kişi veya kişiler belirtilmeden, "Zamanımda yaşayanlara, müslümanlara, icâzet isteyen herkese mesmûâtım veya merviyâtım için icâzet verdim" şeklindeki bir ifadeyle verilen icâzettir. Ebû Abdullah İbn Mende, Ebû't-Tayyib et-Taberî, Hatîb el-Bağdâdî ve Ebû Tâhir es-Silefî gibi muhaddisler bunu uygulamakla beraber İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, esasen zayıf olan icâzetin böyle bir genelleme ile daha da zayıflayacağını, nitekim önde gelen muhaddis-

lerden hiçbirinin icâzetle rivayette bulunmadığını belirtmiştir ('*Ulümü'l-hadis*, s. 266-267). Bazılarının elde ettiği icâzetlerin çokluğuyla övünmesine ve babaların çocukları için tanınmış muhaddislerden icâzet toplamasına meydan veren bu tür icâzet, prensip olarak icâzeti kabul eden âlimleri de tereddüde düşürmüştür, onlar, kısıtlayıcı bir kayıtlarla verilen icâzetlerin genel ifadelerle verilen icâzetlerden daha makbul olduğunu söylemişlerdir (Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 451-452). İbn Râfî' ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin b. Bedr el-Bağdâdî gibi âlimler bu tür icâzetleri tesbit edip bir araya getirmişlerdir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 10). 4. Belirsiz bir kitap için veya belirsiz bir şahsa verilen icâzet. Belli bir kişiye adı ve mahiyeti belirtilmeyen bir kitabı rivayet etmesi için verilen icâzet yahut belli bir kitabı rivayet etmesi için meçhul bir şahsa verilen icâzetin karışıklığa yol açma ihtimali bulunduğundan bir ipucu ile müphemlik giderilemediği takdirde bu tür icâzetler geçersiz kabul edilmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-İcâze li'l-ma'dûm ve'l-mechûl*, s. 79-80; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 454-455). 5. Şarta bağlı (mualak) icâzet. Belirlenen veya belirlenmeyen bir kimsenin arzusuna bağlanan bu icâze türüne göre icâzet veren âlim, "Falanın istediğine icâzet verdim" veya, "Arzu edene icâzet verdim" diyebilir. Bazı âlimlerin bir önceki icâzet türü içinde kabul

Ebüssuûd Efendi'nin verdiği tefsir icâzeti (Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Vâlide Sultan, nr. 910, vr. 40^{ab})

Sa'deddin et-Teftâzânî'nin verdiği umumi ilmi icâzet
(Köprülü Ktp., I. Bölüm, nr. 1439, vr. 1*)

ettikleri bu icâzeti, Kadî Ebû't-Tayyib et-Taberî belirsizlik bulunduğu ve şarta bağlı olduğu için kabul etmemiştir. 6. Doğmamış çocuğa verilen icâzet. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve Mâlikî fakihî İbn Umrûs bunu şâz olarak câiz görmüşlerse de Mâverîdî, Ebû't-Tayyib et-Taberî ve İbnü's-Sabbâğ, "Ma'dûm ve meçhule icâzetle icâzetin şarta bağlanması sahih değildir" şeklindeki görüşlerine aykırı olan bu icâzeti bâtil saymışlardır. 7. Mümeyyiz olmayan çocuğa verilen icâzet. Ebû't-Tayyib et-Taberî ve Hatîb el-Bağdâdî bu icâzeti geçerli saymış, bunu bir öncekiyle birlikte düşünenler de olmuştur. 8. İleride elde edilecek rivayetlere verilen icâzet. Hadis usulcileri, kendisinde olmayı bildirmek ve başışlamak anlamına gelen bu icâzeti geçersiz kabul etmişlerdir. Buna göre genel ve belirsiz bir icâzet alan kimsenin şeyhinin bu icâzet tarihinden önceki rivayetlerini araştırması ve sadece onlardan rivayet etmesi gerekmektedir (Kâdî İyâz, s. 105-107). 9. İcâzetle elde edilen hadisleri veya kitabı rivayet etmeye verilen icâzet. Enmâtî, icâzet yoluyla alınan bir hadisin yine icâzet yoluyla nakledilmesini câiz görmemekteyse de Dârekutnî, İbn Ukde, Ebû Nuaym el-İsfahânî, Hâkim en-Nisâbü'rî, Nasr b. İbrâhîm el-Makdisî ve İbnü'l-Kayserânî gibi muhaddisler bu icâzet şeklini kabul

etmişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî, bu türde ilk yazılı icâzetlerden biri olan İbn Ukde'nin İbnü's-Sekkâ diye bilinen Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Vâsî'ti'ye verdiği Şevval 325 (Ağustos 937) tarihli icâzetin metnini kaydetmiştir (*el-Kifâye*, s. 500-501).

Hadis usulüne dair bütün kaynaklarda icâzet konusu geniş şekilde açıklandığı gibi bu hususta çok sayıda müstakil eser de yazılmıştır. İcâzetin gerekçesi, faydaları ve hükümleri konusunda yapılan ilk çalışma, Ebû'l-Abbâs Velîd b. Bekir el-Gamrî'nin (ö. 392/1002) *el-Vicâze fî şîh-ḥatî'l-kavli bi'l-icâze* adlı eseri olup (Silefî, s. 58; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2000) bir nüshası Bağdat'ta Abbas el-Azzâvî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ebû Tâhir es-Silefî, Gamrî'nin eserini özetleyip kendi icâzet şeyhlerinin tanıtımı da dahil olmak üzere yeni bilgiler ilâve ederek *el-Vecîz fî zikri'l-mucâz ve'l-mucîz* adlı eserini yazmıştır. İbnü'l-Kayserânî'nin *el-Amel bi-İcâzeti'l-icâze* ve *el-İcâzât ve mezâhibühâ* adlı kitapları, Necmeddin en-Nesefî'nin *el-İcâzâtü'l-müterceme bi'l-hurûfî'l-mu'ceme'si*, Şemseddin İbn Tolun ed-Dimaşkî'nin *Nevâdirü'l-icâzât ve's-semâ'ât*'i, Muhammed b. Abdülhay el-Kettânî'nin *el-İcâze ilâ ma'rifeti aḥkâmî'l-icâze'si*, Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin *İcâzâtü'l-hadîs* ile (nşr. Ahmed el-Hüseynî, Tahran 1410) *Kitâbü'l-İcâzât*'ı (*Biḥârü'l-envâr*, CII, 191-298; s. 104-107'de toplam 107 icâzetin metni verilmektedir) ve Ebû't-Tayyib el-Azîmâbâdî'nin *el-Vicâze fî'l-icâze'si* (nşr. Bedrüz zaman Muhammed Şefî' en-Nîbâlî, Karachi 1408) icâzete dair eserlerden bazılarıdır.

Muhaddisler ve diğer bazı âlimler sonraları mu'cem, fihris, bernâmec, sebet ve icâzâtü'l-meşâyih diye adlandırılan eserlerinde hocalarından okudukları kitapları, onlardan alıp öğrencilerine verdikleri icâzetleri zikretmeyi âdet edinmişlerdir; bu tür eserler isnad ve icâzet aracı olarak kullanılmıştır. Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir ed-Dimaşkî'nin hadis dinlediği ve icâzet aldığı şeyhlerini tanıttığı *el-Mu'cem*'i, İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-Mecma'u'l-mu'esses fi'l-mu'cemi'l-müfehres*'i, İbn Hayr el-İşbîlî'nin *Fehrese'si*, Ebû Zeyd es-Seâlibî'nin *Günyetü'l-vâfid ve buğ-yetü't-tâlibi'l-mâcid* ve İbn Gâzî el-Miknâsî'nin *et-Te'allül bi-rusûmî'l-isnâd ba'de intikâli ehli'l-menâzil ve'n-nâd* adlı fihristleri, Abdullah eş-Şebrâvî'nin *Fehrese'si* (*Sebet*), Ebû Abdullah el-Mecârî'nin *Bernâmec*'i, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belevî el-Vâdîâşî'nin *Sebeli*' ve Ebû Sâlim el-Ayyâşî'nin *İthâfû'l-aḥillâ' bi-icâzâtü'l-meşâyih*'i *el-cillâ'* (*bi-esânîdî'l-ecillâ'*) adlı eseri bu türün bazı örnekleridir. Bu geleneğin son örnekleri, Zâhid Kevserî'nin (ö. 1952) *et-Taḥrîrû'l-vecîz fî mâ yebtağihî'l-müstecîz* isimli sebebiyle (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep 1413/1993) Muhammed Aşık el-İlâhî'nin Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî'ye 7 Temmuz 1994'te verdiği hadis icâze-tidir.

Diğer Alanlar. Müslümanların ihtiyaç duyduğu fakih ve müftülerin yetiştirilmesi işi İslâmî eğitim ve öğretimin hedeflerinden biri olduğu için ilk zamanlardan itibaren devletin bağımsız yargı sistemi içinde veya dışında bulunan fakih ve âlimler, şer'î fetva verme ehliyetini kazanan

Reyhânzâde
Mehmed
Şükrü
Efendî'nin
1336 (1918)
tarihli
umumi
ilmi icâzeti
(MÖİF Ktp.,
Cemal
Öğüt,
nr. 1224/11,
vr. 1*)

ilim tâliplerine sözlü olarak icâzet veriyorlardı. Mezhep imamı âlimlerin de fetva verme iznini böyle elde ettiği bilinmektedir. Fıkıh öğretiminin zamanla medreselerde sistemleşmesi üzerine bu geniş kapsamlı sahanın ihtiyacı hadisteki icâzetle karşılanamaz duruma gelince fıkıh tedrisine izin verildiğini belgeleyen icâzet ortaya çıktı. Ancak iftâ ve tedris görevlerinden birine verilen icâzet uygulamada diğerini de kapsamına aldığı için ikisi birleştirilerek "iftâ ve tedris icâzeti" diye ifade edilmesi âdet olmuştur. Genellikle öğrencinin tahsilini tamamlamasının ardından yapılan bir imtihandan sonra verilen bu icâzeti alan kişi müderris olarak tedris, iftâ ve münâzara görevlerini yürütme hakkını elde etmiş oluyordu (Makdisî, s. 167-171, 305). Kalkaşendî, üstadı İbnü'l-Mülâkkın'ın kendisine verdiği Şâfiî mezhebine göre iftâ ve tedris icâzeti örneğini kaydetmiştir (*Şubhu'l-a'sâ*, XIV, 364-369). Hanefî fakihi Şemsüleimme el-Kerderî'nin Sirâcüddin Muhammed b. Ahmed el-Karnebi el-Buhârî'ye verdiği 15 Zilkade 632 (1 Ağustos 1235) tarihli icâzet de bu türden sayılabilir (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 432/2, vr. 349^a).

Nasîruddîn-i Tûsî'nin Merâğa Medresesi'nde başlattığı akfî ve riyâzî ilimler öğretiminin diğer İslâm memleketlerindeki eğitim ve öğretime etkisinden sonra talebelere bu ilimlerde de icâzetler verilmesi başlandı. Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin Necmeddin Abdurrahîm b. Nasr İbnü'ş-Şahhâm el-Mevsilî'ye verdiği Rebîülâhîr 708 (Eylül 1308) tarihli icâzet (Arberry, IV, 124) bunlar arasında yer alır. Daha sonra Tebriz, Şîraz ve Semerkant medreselerinden Anadolu'ya taşınan bu ilim ve eğitim anlayışı Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar etkisini sürdürdü. Bursa Kadısı Mahmud Çelebi'nin torunu Kadîzâde'nin (Mûsâ Paşa) Fethullah eş-Şîrvânî'ye verdiği akfî ve riyâzî ilimler icâzetiyle (*DîA*, XII, 464-465) Celâleddin ed-Devvânî'nin Müeyyedzâde Abdurrahman Amâsî'ye verdiği 888 (1483) tarihli icâzet (Râgîb Paşa Ktp., nr. 570, vr. 315^a-317^b) bu etkinin en belirgin örnekleridir. Hâce Muhammed Pârsâ, Orta Asya'nın Üş şehrindeki Hümâmiyye Medresesi'nde akfî ve naklî ilimler tahsilini tamamlayan Şemseddin Muhammed b. Hüsâmeddin b. Şâdî Hâce el-Üşî'ye 796 yılı Rebîülâhîr sonlarında (1394 Mart başı) verdiği umumi icâzetnâme'yi (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 538/5, vr. 209^b-210^b) "tezkiye" diye nitelemiştir.

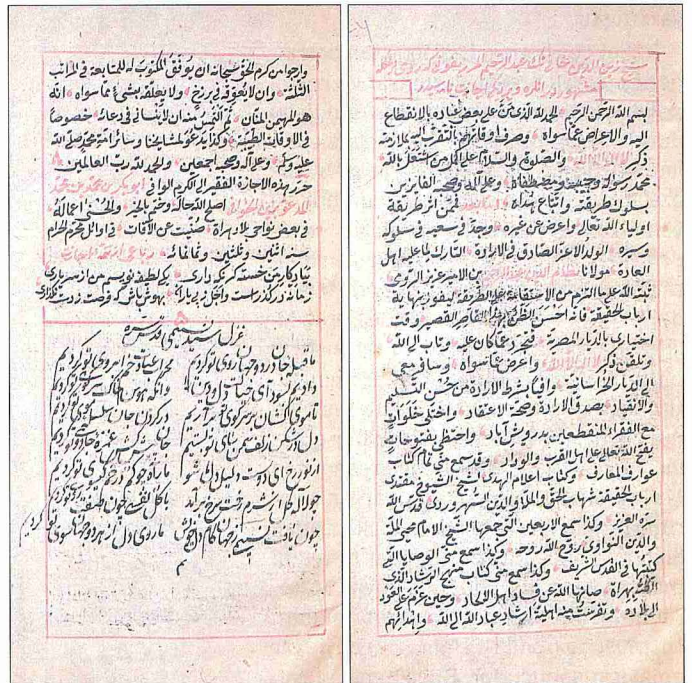
Uygulamada umumi ilmî icâzetlerin farklı şekilleri vardır. Ders programına dahil ilimlerin tamamını bir âlim öğrettiği takdirde tek bir icâzet veriliyor, çeşitli ilimler ayrı ayrı müderrislerden okununca ayrı ayrı icâzetler düzenleniyor (bazı örnekler için bk. Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3747/12, vr. 174^b-175^b, 192^b-193^a) veya birkaç âlimden ayrı ayrı umumi icâzetler alınarak birleştiriliyor (Şemseddin Muhammed b. Necmeddin Muhammed es-Sâlihî'ye [ö. 1012/1603] farklı hocalar tarafından verilen dört ayrı icâzeti ihtiva eden bir yazma Köprülü Ktp., I. Kısım, nr. 1258, vr. 158^a-166^b de bulunmaktadır), umumi ilmî icâzete özel icâzetin eklendiği de oluyordu (bir örnek için bk. MÜİF Ktp., Şişli Camii, nr. 1106). Umumi ilmî icâzet Mısır'da 1872 yılında resmîleştirilerek "âlimiyye" diplomasına dönüştürüldü (bk. ÂLİMİYYE). Osmanlı Devleti'nde ise 1914'te İstanbul'da düzene konulan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medreselerinin âlî kısmı şubelerinde "icâzetnâme" adıyla resmîleştirildi. Bu medreselerde hadis, tefsir, fıkıh ve kelâm şubelerinde öğretilen ilimlerde "ikmâl-i nûsah" eden öğrencilere, silsile ile gelen ilim senedini korumak ve öğrencinin ilmî liyakatını onaylamak amacıyla imtihandan sonra başarı dereceleri yazılıp icâzetnâme düzenlenmesi yoluna gidildi. Bu icâzetnâme'yi alanlar müderris, fıkıh icâzeti alanlar da kadî ve müftü olarak ruûs-i hümâyûna nâil oluyorlardı (*Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi: Nizâm-nâme, Ders Cedveli, Sûret-i Tedris Kitab-*

lar, Ta'limât-nâme, s. 10-11, 32-34; Şevketî, s. 35-38; Atay, s. 128-129). Medreselerin kapatılmasıyla birlikte geleneksel icâzet uygulaması Türkiye'de rağbetini kaybetmiştir.

Fennî İcâzet. Bilginin yanında deney ve tecrübeye de dayanan tıp, eczacılık ve riyâzî ilimler konusunda verilen icâzetlerdir (geniş bilgi için bk. İzgi, I, 203, 347; II, 28; Has, IV/27 [1995], s. 22-23; *DîA*, XVII, 160).

Tarikat İcâzeti. Şeyh veya mürşid kabul edilen tasavvuf ve tarikat önderlerinden birinin kendi usulünü devam ettirmeye ehil gördüğü bir müridine verdiği irşad iznidir (bk. HALİFE). İlk zamanlarda sözlü ve sembollere bağlı olarak verilen bu iznin yazılı şekline tarikat icâzeti ya da "tarikata sülûk icâzeti" ve "hilâfet-nâme" de denir. Taç veya hırka giydirmekle tamamlanması gelenek olan bu icâzetin zikir telkini icâzeti ve hırka giydirmeye icâzeti diye çeşitleri vardır. Mutasavvıfların isnad ve silsile arayışlarının ancak V. (XI.) yüzyılda başladığı kabul edilmekte olup tarikatlarda icâzet uygulaması da bu tarihten sonra, muhtemelen VI. (XII.) yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır (Âişe Yûsuf el-Menâî, s. 33). Kübreviyye tarikatı kurucusu Necmeddin-i Kübrâ'nın 598-616 (1201-1219) yılları arasında öğrencilerine verdiği beş ayrı icâzetin nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içerisinde (Şehid Ali Paşa, nr. 2800/5-8, 11, vr. 21^a-25^a,

Zeynüddin
el-Hâfî'nin
832 (1429) yılı
başında verdiği
tarikat icâzetinin
ilk ve son sayfaları
(MÜİF Ktp.,
Hakses
Koleksiyonu,
nr. 355/4,
vr. 11^a, 12^a)

29^b-30^b). Aynı mecmuada (vr. 25^a-28^b) Mecdüddin el-Bağdâdî tarafından verilen iki tarikat icâzeti daha vardır. Yemenî nisbeli Şeyh Necmeddin Hasan b. Muhammed b. Bahâdîr es-Sünbülî'nin Adlûddin Hasan b. Muhammed el-Halvetî'ye verdiği mufassal icâzetnâmenin sonunda tarikatın silsilesi de kaydedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1761/3, vr. 36^a-41^b).

Sanat ve Meslek İcâzeti. Bilgiden çok iş, sanat ve beceriye dayalı üretim ve hizmet erbabı arasında kendi özel eğitimleri sonunda verilen icâzetler olup Ahîlik ve hat icâzetleri bu türün örnekleridir (Tomboş, sy. 38 [1943], s. 3-9, 345-347; ayrıca bk. HATTAT).

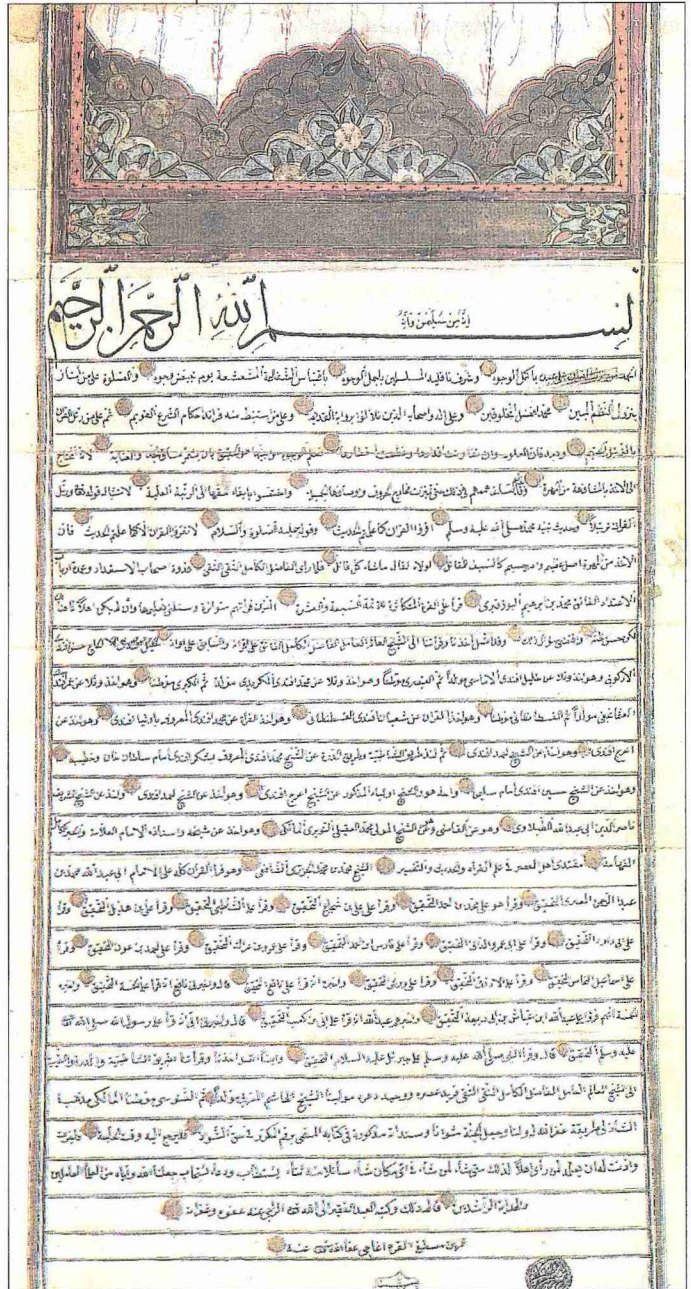
İcâzetlerin Muhtevası. Bütün icâzet metinleri genellikle şu unsurlardan oluşur: İcâzetin başında besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salât ve selâm, ashabına dua ve kelime-i şehâdetten sonra konunun önemi ve ciddiyeti vurgulanır; ilmin, öğretme ve öğrenmenin, irşad ve senedin ehemmiyetine dikkat çekilir. Öğrencinin adı kaydedilerek elde ettiği ehliyet tanırlır. Üstat kendi adını belirtip okuttuğu kitabı, öğrettiği ilim veya sanatı, verdiği irşad hizmetini kimden ve hangi yolla aldığını ortaya koyar, sened veya silsileyi zikreder; kazandığı ehliyeti yürütmesi için öğrenciye izin verdiğini ifade eder, devrettiği hakkı nasıl kullanacağına dair yol gösterir, kendisine dua etmesini ister. Hocanın imza veya mührü ile icâzet tamamlanır. Bazı sanat ve meslek icâzetleri dışında bütün icâzetler Arapça olarak yazılmıştır.

İcâzet çeşitlerinin başlangıçtan beri diğer bir ortak özelliği kurumsal ve resmî değil şahsî ve sivil olmalarıdır. Aslında bu durum, İslâmî eğitimde genel olarak diploma değeri taşıyan belgelerin en büyük özelliğidir. Belki de bundan dolayı hukukî yönü olan ve resmîliği çağrıştıran "şehâdet" kelimesi icâzet yerinde kullanılmamıştır. Ancak ilk defa 1872 yılında Mısır'da, 1914'te Osmanlı Devleti'nde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medreselerinin tâli kısmını bitirenlere şehâdetnâme, âlî kısmını bitirenlere de icâzetnâme verilmesinin kanunlaşmasıyla icâzetin resmîleştiği görülür. Esasen İslâm âlimlerinin başlangıçtan beri eğitim ve öğretimin sivil yapısının korunması yönünde bir duyarlılık taşıdığı bilinmektedir. Nitekim Bağdat'ta resmî medreselerin kurulduğunu duyan Mâverâünnehir âlimlerinin ilim adına matem tutması da (İbnü'l-Ekfânî, s. 7) böyle bir anlayışın sonucudur. Bu sebeple kurul-

dukları dönemden itibaren İslâm eğitim müesseselerinin yetkilileri öğrencilerine diploma vermekle ilgilenmemiş, konuyu ilmî sorumluluk alanında ve âlimlerin serbest kanaat ve değerlendirmelerine bırakarak onlara sadece imkân sağlamakla yetinmiştir. İlim adamları, belli bir konunun öğretimi sonunda öğrencilerine kapasitelerine göre o alanla sınırlı olarak icâzet verebilir, fakat icâzette hocanın ders okuttuğu kurumun onayı aranmazdı. İslâm tarihinin en resmî karakterli eğitim ve öğretim kurumlarından biri olan Semerkant'taki Uluğ Bey Medresesi'nde de başhoca Kadızâde-i Rûmî'nin

verdiği icâzette (D/İA, XII, 464, 465) resmîliği andıran hiçbir unsur yer almamıştır.

İcâzetler umumiyetle nesirle yazılmakla birlikte ilk zamanlardan beri şiirle yazılmış örnekleri de görülür. Nitekim ilk hadis usulcülerinin eserlerinde bu tür icâzetler için özel bölümler açmışlardır. Yazmalar arasında, lügat, edebiyat ve tarih kitapları içinde çok sayıda manzum icâzet örneğine rastlanır. Hatta icâzet talebinin ve bu talebe verilen icâzetin de şiirle yapıldığı görülür. Bilinen ilk manzum icâzet, Ebû'l-Eş'as Ahmed b. Mikdâm el-İclî (ö. 252/866) tarafından öğrencilerine okuttuğu bir kitabın zahrına yazılmıştır

Ömer b. Mustafa
Karaağaç'ın
verdiği
Kur'an-ı Kerim'in
on yedi
kıraatine dair
icâzet
(Cemil Akpınar
özel arşivi)

(Râmhürmüzî, s. 456; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 501-502; Kâdî İyâz, s. 96-97). İbn Hallâd er-Râmhürmüzî, kendi eserlerinden birinin rivayeti için eser üzerine yazdığı on bir beyitlik manzum icâzetin metnini verir (*el-Muḥaddişü'l-fâşıl*, s. 545). Hatîb el-Bağdâdî de Muhammed b. Cehm es-Simmerî'den bir manzum icâzet metni zikreder (*el-Kifâye*, s. 502-503; diğer bazı örnekler için bk. *Tâcû'l-arûs*, "zâ'a" md.; İbnü'l-Adîm, X, 4342; Kureşî, IV, 105). Bu tür özel manzum icâzetler yanında Kutbüddin en-Nehrevânî el-Hanefî'nin, Şemseddin Muhammed b. Necmeddin Muhammed es-Sâlihî ed-Dimaşkî'ye verdiği 961 (1554) tarihli ve altmış beyitlik icâzet gibi (Köprülü Ktp., I. Kısım, nr. 1258, vr. 165^a-166^b) akademik manzum icâzet örnekleri de vardır (bazı manzum icâzetler için bk. Silefî, s. 139-140; Safiyyüddin el-Hillî, s. 481-483; İbnü'l-Ahmer, s. 51-56; Ayyâşî, s. 91, 133-134, 148-149).

İslâmî gelenekte öğrenimi sonunda ilmi ehliyeti görülen kimseye icâzet verilmesi dinî ve ahlâkî bir vecîbe, verilmemesi ise bir hak ihlâli olarak telakki edilmiş, bu sebeple icâzet verme karşılığında para almak câiz görülmemiştir. Teorik olarak birinin insanları eğitmesi ve aydınlatması için icâzet sahibi olması zorunlu görülmemekle birlikte uygulamada icâzet, öğretme ehliyeti hususunda güven verici bir belge sayılmıştır (Süyûtî, *el-İtkân*, II, 289). Bir kimsenin bir konuda öğrenci iken başka bir konuda veya ilim dalında icâzetli öğretici olması da mümkündür.

İslâm eğitim ve öğretim geleneğine has bir tecrübe olarak ortaya çıkan icâzet metinleri ilim, irfan, sanat ve meslek hareketlerinin güvenilirliği ve sağlıklı gelişmesine katkısı yanında tarih boyunca ilim, kültür ve medeniyet hareketlerinin yerini, zamanını, türünü ve seviyesini tesbit etmede, içtimâî ve siyasî ilişkileri yorumlamada kaynak değeri olan belgelerdir. Bilhassa gerekli kayıtları tam olan icâzet-nâmeler eğitim kurumları, bunların sistemleri, kadroları, işlevleri, başarı veya başarısızlıkları konusunda bilgi ihtiva eder. Bu belgeler, onları düzenleyen üstatların ve öğrencilerinin ilmi, edebî, ahlâkî şahsiyetlerini ve dünya görüşlerini yansıtan kısmî veya tam otobiyografiler olması bakımından da ayrı bir önem taşır.

X. yüzyıldan itibaren Batı eğitim kurumlarının daha çok İspanya üzerinden İslâmî birikim ve tecrübeden faydalandığı bilinmekle beraber eğitim kurumları arasındaki ilişkiler yeterince incelenmiş

değildir. Alfred Guillaume bu ilişkinin aydınlatılmasında, Batı dillerinde en alt kademedede üniversite derecesini ifade etmek üzere ilk defa 1231'de kullanılan "baccalaureus" (baccalaureus) kelimesinin etimolojisinin bir başlangıç olabileceğini düşünmüş ve bu terimin, İslâmî akademik sistem içinde kullanılan Arapça bir tabirden alınmış olması gerektiğini, bunun da "bi-hakkî'r-rivâye" şeklindeki icâzet tabiri olabileceğini ileri sürmüş, ancak bu tabirin kullanıldığı herhangi bir Arapça icâzet metni göstermemiştir. Ebied ve Young "New Light on the Origin of the Term 'Baccalaureate'" başlıklı ortak makalelerinde (*JQ*, XVIII/1-2 [1974], s. 3-7), bi-hakkî'r-rivâye tabirinin, "öğretme hakkı veren diploma, icâzet" anlamında kullanıldığı beş icâzet metni yayımlayarak Guillaume'un görüşünün tutarlı olduğunu ispatlamışlardır. Daha önce Hastings Rashdall'ın da kabul ettiği gibi bi-hakkî'r-rivâye tabirinin ilk defa İspanya'da sözlü gelenek içinde kullanılmaya başlandığını düşünen bu iki yazar, bunun Arapça'dan Latince'ye geçerken uğradığı değişimi "bi-ḥaqq al-rivâya > b-ḥaqq 'lûrea > baccalure [a] > baccalaureus" şeklinde göstermiştir.

Yukarıdaki icâzet çeşitlerinin dışında, Hz. Peygamber'i rüyasında gören sûflerin ondan aldıklarını söyledikleri bir icâzet türünden daha söz edilmekte olup buna da "mânevî icâzet" denmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Dimaşk'ta gördüğü bir rüyada *Fuṣûṣu'l-hikem*'le ilgili olarak Resûl-i Ekrem'in kendisine icâzet verdiğini söylemiştir (*DAİA*, XIII, 231). İmâm-ı Rabbânî'nin de rüyasında gördüğü Resûlullah'tan kelâm ilminde müctehidlik icâzeti aldığı söylenir (Kâsım Ahmed es-Sâmerrâî, II/2 [1981], s. 282). Nevşehirli Halil Efendi, 1225 (1810) yılında Antakya'da Habib Neccâr Camii'nde rüyasında gördüğü Hz. Peygamber'den *Delâ'ilü'l-hayrât* adlı salavât mecmuasını okuması için icâzet aldığı iddia etmiştir (Ahmed Fevzî, *İcâzet-nâme-i Delâ'il-i Hayrât*, Millî Kütüphane, nr. A-2291/1). Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, vereni tarafından yazılmış bir metni bulunmayan bir icâzet türüne dair *Rav-zû'l-enâm fî beyânî'l-icâzeti fî'l-menâm* adıyla bir eser yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3606/27, vr. 164^a-175^b).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fâris, *Mücmelü'l-luğa* (nşr. Zühayr Abdülmuhsin Sultân), Beyrut 1404/1984, I, 202-203; *Lisânü'l-Arab*, "cvz" md.; *Tâcû'l-arûs*, "cvz", "zâ'a" md.leri; Müslim, "Muḥaddime",

5 (I, 14-29); Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1979, neşredenin girişi, s. 17; Râmhürmüzî, *el-Muḥaddişü'l-fâşıl* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 163-181, 363-369, 456-458, 542; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfız et-Ticânî), Kahire 1972, s. 446-450, 454-466, 487-488, 500-503; a.mlf., *el-Câmi' li-ahâli'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut 1414/1994, II, 191-198; a.mlf., *el-İcâze li'l-ma'dûm ve'l-mecûl* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Dimaşk 1418/1997, s. 79-80, 211; Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1398/1978, s. 92-93, 96-97, 103, 105-107; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 12-17; Silefî, *el-Veciz fî zikri'l-mucâz ve'l-muciz* (nşr. Muhammed Hayr el-Bikâî), Beyrut 1414/1991, s. 54-58, 139-140; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîṣ* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1974, s. 262-277; İbnü'l-Adîm, *Buḡyetü'l-taleb* (Zekkâr), X, 4342; Nevevî, *İrşâdû'l-lâbi'l-hakâ'ik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 129-133; İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdû'l-kâşid* (nşr. Muhammed Fâhûrî), Beyrut 1998, s. 7; Safiyyüddin el-Hillî, *Divân*, Dimaşk 1298, s. 481-483; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 389; III, 405; IV, 105; İbnü'l-Mülâkkin, *el-Muknî' fî 'ulümü'l-hadîṣ* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey), Ah-sâ 1413/1992, I, 314-324; Ömer b. Raslân el-Bulkinî, *Meḥâsinü'l-iṣṭilâḥ* (nşr. Âişe Abdurrahmân), Kahire 1974, s. 262, 269-270; Zeynüddin el-İrâkî, *el-Elfiyye* (nşr. Muhammed b. Hüseyin el-İrâkî el-Hüseynî), Fas 1354, II, 60-89; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ* (Şemseddin), XIV, 364-377; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-mennân bi-Muḥaddimetü Lisânî'l-Mizân* (nşr. Muhammed Abdurrahman el-Mar'asî), Beyrut 1415/1995, s. 528; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), II, 289; a.mlf., *Tedribü'r-râvî* (Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâyâbî), Beyrut 1415, I, 447-468; *Keşfü'z-zunûn*, I, 10; II, 2000; Ayyâşî, *İthâfû'l-ahillâ' bi-icâzâtü'l-meşâyihü'l-ecillâ'* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Beyrut 1999, s. 91, 133-134, 148-149; Meclisî, *Bihârü'l-enûâr*, Beyrut 1403/1983, CII, 191-298; Şevbrâvî, *Fehrese* (nşr. Muhammed ez-Zâhî, el-Mevrid içinde), XI/4, Bağdad 1403/1982, s. 89-112; Şevketî, *Medâris-i İslâmiyye İslâhât Programı*, İstanbul 1329, s. 35-38; *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi: Nizâm-nâme, Ders Cedveli, Sûret-i Tedris ve Kitâblar*, Ta'limât-nâme, İstanbul 1330-33, s. 10-11 (md. 13), 32-34 (md. 54-73); A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscript*, Dublin 1959, IV, 124; VII, 182; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 3-10; Ahmed Şelebî, *Târîḥu't-terbiyyeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1973, s. 260-269; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'â ilâ teşânî-fi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, V, 246; XVII, 67-68; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s. 101-130; Âişe Yûsuf el-Mennâî, *Ebû Hafs 'Ömer es-Sühreverdî*, Devha 1412/1991, s. 33; Muhammed Zâhid Kevserî, *et-Tahrîrü'l-ueciz fî mâ yebtaghi'l-müsteciz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1413/1993; G. Makdisî, *Neş'etü'l-külliyât: Me'âhidü'l-ilm 'inde'l-müslimîn ve fi'l-Ğarb* (trc. Mahmûd Seyyid Muhammed), Cidde 1414/1994, s. 159-165, 167-172, 305-312; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 203, 347; II, 28; Rifat Bey, "Kamûsü'l-bedâ'iy", *Ma'lûmât*, sy. 35-36, İstanbul 1311, s. 770; Nazmî Tombuş, "Ahîler: İcâzet-nâme ve Fütüvvet Şeceresi", *Çorumlu*, sy. 38, Çorum 1943, s. 3-9, 345-347; Selâhaddin el-Müneccid, *İcâzâtü's-sema' fî'l-*

maḥṭūṭātī'l-kadīme, MIMA (Kahire), I/2 (1955), s. 232-251; R. Y. Ebied – M. J. L. Young, "New Light on the Origin of the Term 'Baccalaureate'", IQ, XVIII/1-2 (1974), s. 3-7; Kâsim Ahmed es-Sâmerî, "el-İcâzât ve tetavvûruha't-târîhî", 'Âlemü'l-kütüb, II/2, Riyad 1981, s. 278-285; Hisham Nashabî, "The IJAZA: Academic Certificate in Muslim Education", HI, VIII/1 (1985), s. 7-13; Sâlih Ma'tûk, "el-İcâzetü'l-âmmeh ve isti-mâlu'l-muḥaddîşine lehâ", Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâtī'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye, V, Dübey 1992, s. 92-118; Polat Has, "Tarihîte Batı Tıbbının Doğudan Aldıkları", Yeni Ümit, IV/27, İzmir 1995, s. 22-23; Pakalın, II, 19-20; G. Vajda – I. Goldziher [S. A. Bonebakker], "Idjâza", EI² (İng.), III, 1020-1022; Kâzım Müdür Şâneçi, "İcâze", DMBİ, VI, 596-598. CEMİL AKPINAR

KIRAAT. Kiraat ilminde icâzet, Kur'an lafızlarının usulüne uygun bir üslûpla okunması açısından okuyucuda bulunması gereken niteliklerin mevcudiyetini belirten yazılı yeterlilik belgesi anlamındadır. Aranan niteliklerin varlığının sözle ifade edilmesi "şefehî (şefevî) icâzet" olup Kur'an'ın tamamını veya bir bölümünü üstadla okumak (arz) ve / veya onu üstat-tan dinlemek (semâ) suretiyle kiraat imamlarından birinin kiraatine yahut birden fazla kiraatte uygun olarak okumada yeterli seviyeye gelmekle elde edilir.

Vahiylerin telaffuz özellikleri, Arap dili lehçeleriyle biçimlenen ve Hz. Peygamber'in icra ve onayı ile vücut bulan farklı kiraatlerle onların edâ keyfiyetleri, sonraki nesillerin öncekilerden öğrenme zorunluluğunu getirmiş olduğundan (İbn Mücâhid, s. 49-52), Resûl-i Ekrem'den itibaren kiraatte icâzetin yazılı olmasa da şefehî olarak uygulandığı ve hadis terimleri arasına girmeden önce kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in, "Kur'an'ı dört kişiden öğrenin" (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 8) diyerek Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe, Muâz b. Cebel ve Übey b. Kâ'b'ın adlarını anmasını, Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe'yi Kur'an okurken duyduğunda Allah'a hamdetmesini, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi güzel okuyuşu sebebiyle övmesini (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 30; İbn Mâce, "İkâmet", 176), bu sahâbîlerin ehliyetlerini belirten şefehî icâzet olarak değerlendirmek mümkündür. Hz. Osman'ın, çoğaltılan Kur'an nüshalarını belli başlı merkezlere gönderirken Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit'i Hicaz bölgesinde, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Basra'da, Ali b. Ebû Tâlib ve Abdullah b. Mes'ûd'u Kûfe'de, Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ'yı Dimaşk'ta muallim olarak görevlendirmesi de (Ebû Şâme, s. 149-150) Kur'an öğretimiyle ilgili şefehî

icâzetin diğer örnekleri sayılmalıdır. Kur'an'ın "tertil" ile okunması Allah'ın emri olduğundan (el-Müzzemmil 73/4) gerek Resûl-i Ekrem'in gerek sahâbîlerin Kur'an öğreticisinin ehliyeti konusunda titiz davranışlarında şüphe yoktur. Hişam b. Hakîm'in namazda Furkân sûresini kendisinin öğrendiğinden farklı okuduğuna şahit olan Hz. Ömer'in nerede ise onu namazdan çekip alacak kadar tepki göstermesi, Kur'an'ın doğru okunması hususunda ashâbın ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'an", 5).

Kur'an'ın naklinde yazılı sayfalardan çok hâfizalarda saklanana güvendiği gibi (İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I, 6) kiraat rivayetlerinde hadiste olduğu üzere salt anlam veya sadece lafız yeterli kabul edilmeyerek edâ (seslendirme, tilâvet) boyutu da dikkate alınmış (Bennâ, s. 3), bu cihetin bir üstat (fem-i muhsin) ağzından elde edilmesi gerekli görülmüştür. Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, kiraat icâzeti için hocadan bizzat okumuş olmayı zorunlu görmüş, hadisteki gibi semâ veya arz olmaksızın icâzetle rivayeti büyük hata saymış, İbnü'l-Cezerî de kiraati üstat-tan bizzat almaya-nın ondan rivayette bulunamayacağını, diğer bir ifadeyle mücerret icâzetle kiraat

rivayet edilemeyeceğini belirtmiştir (Mün-cidü'l-mukri'in, s. 3), Kastallânî ise tâlibin ehil olması durumunda bunun mümkün olacağı görüşündedir (Letâ'ifü'l-işârât, s. 181-182). Öte yandan icâzet, kişinin ehliyetinin kanıtlanması veya mensubiyetinin bilinmesi açısından gerekli sayılmış, ancak Kur'an öğretmek için icâzeti olmasa da kişinin kendini ehliyetli görmesi yeterli kabul edilmiştir (Süyûtî, I, 321-322).

Kıraat icâzetinin ilk yazılı örnekleriyle ilgili genel kanaat şekil, üslûp ve kapsam olarak III. (IX.) yüzyılın sonlarında diğer icâzet türleriyle birlikte görülmeye başlandığı yolundadır. Sonraları Kitâbü's-Seb'a, Şâtibiyye, et-Teysir gibi tedrisi vesilesiyle bu eserlerin müelliflerine varan rivayet zinciri zikredilerek icâzetler tertip edilmiştir. İbnü'l-Cezerî, Kur'an kıraatinde Hz. Peygamber ile kendi arasında on dört râvinin bulunduğunu belirtir (en-Neşr, I, 193-194). Kastallânî de bu sayının kendisi için on beş olduğunu söylemiş, kıraatını Resûl-i Ekrem'e ulaştıran ve İbnü'l-Cezerî ile başlayan isnad zincirindeki isimleri zikretmiştir (Letâ'ifü'l-işârât, I, 174-176). Günümüzde düzenlenen icâzetnâmeler incelendiğinde bir o kadar kiraat râvisi eklenerek bu zincirin zamanımıza ulaştırıldığı görülmektedir.

Bir merasim davetiyesi ile icâzetnâme örneği (MÜLF Ktp., H. Ali Üsküdarlı, nr. 64)

